

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 02 | pp. 129-134 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

АУДИТНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНГАН ҲОЛДА ДАВЛАТ СЕКТОРИДА МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИ САМАРАЛИ АМАЛГА ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Ботиров Лазизбек Ботирович

Мисиров Акбарали Пардабоевич

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация. Ушбу мақолада, аудитнинг халқаро стандартларидан фойдаланган ҳолда давлат секторида молиявий назоратни самарали амалга ошириш йўллари, ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: В статье рассматриваются способы эффективного осуществления финансового контроля в государственном секторе с использованием международных стандартов аудита.

Кириш

Жаҳон амалиётида иқтисодиётнинг давлат сектори концепцияси асосан турли даражадаги бюджетлар ҳисобидан ишлайдиган бир қатор хўжалик юритувчи субъектларни бирлаштиради. Қоида тариқасида, улар таркибига миллий ҳукуматлар, турли давлат тузилмалари, вилоят, шаҳар ва туман ҳокимиятлари, шунингдек уларга бўйсунувчи турли институтлар киради.

Давлат органлари, шунингдек, тижорат ва нотижорат ташкилотлар ва муассасалар, молиявий аҳволни, активларни, операцион натижаларни ва пул оқимларини акс эттириш учун молиявий ҳисоботни манфаатдор фойдаланувчилар томонидан кейинчалик фойдаланиш учун тайёрлайди. Бундай фойдаланувчилар ўзининг таркибига, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият органлари, давлат муассасалари, ташқи инвесторлар, қарз олувчилар, алоҳида ходимлар ва кенг жамоатчиликни ўз ичига олади.

Умуман олганда, иқтисодиётнинг давлат сектори аудити - бу маълумот ёки мавжуд шароитнинг белгиланган мезонларга мувофиқлиги тўғрисидаги далилларни холис равишда олиш ва баҳолашга имкон берадиган тизимли жараён. Ўзининг функционал йўналишига кўра, иқтисодиётнинг давлат сектори аудити қонун чиқарувчи ва назорат қилувчи органларга, мансабдор шахсларга ва кенг жамоатчиликка маълумот беради, шунингдек давлат сиёсати, дастурлари ва бошқа хатти-ҳаракатларни бошқариш ва амалга оширишни мустақил ва объектив баҳолайди. Шу сабабли, давлат сектори аудиторларига аудиторлик вазифаларини ҳал қилишнинг энг илғор ва мақбул йўналишларини ўз вақтида аниқлаш ва уларни

такомиллаштиришни рағбатлантиришга имкон берадиган махсус стандартлар тизими керак.

Иқтисодиётнинг давлат сектори субъектлари аудитини стандартлаштириш тизими, унинг тизимли табиатининг асосий омили бўлиб, бошқарув тизимининг ўзида ўзаро боғлиқлик эффектини яратишга имкон беради.

Ҳозирги вақтда аудитни ривожлантириш йўналишлари, унинг ривожланишини тартибга солиш усуллари танлаш, аудиторлик фаолиятининг роли ва асосий вазифаларини баҳолаш, аудиторлик ташкилотлари ва аудиторлик субъектларини бошқариш ўртасидаги муносабатлар глобал аудиторлик жамиятининг диққат марказида бўлиб, барча мамлакатларда қизгин муҳокама қилинмоқда. Жаҳон ҳамжамияти, ҳар қандай давлат учун тақлиф этилаётган стандартлар тизимининг марказида, иқтисодиётнинг давлат сектори субъектлари учун аудит стандартларининг ягона тизимини яратишда халқаро стандартлар ва кўрсатмалардан (ИССАИ ва ИНТОСАИ ГОВ) фойдаланишни тавсия қилади. Ушбу стандартлар ва кўрсатмалар САИ фаолиятига умумий фалсафий ва концептуал ёндашувларни ўз ичига олган Аудит бўйича кўрсатмаларнинг Лима декларацияси асосида ишлаб чиқилган.

Олий аудит институтларининг (ИССАИ) халқаро стандартларининг мақсади - юқори аудиторлик ташкилотлари томонидан мустақил ва самарали аудитни таъминлаш. Умуман олганда, ИССАИ халқаро стандартлари тизими тўртта даражани ўзичига олади.

1- даражали стандартлари аудитнинг асосий принципларини ўз ичига олади.

2- даражали стандартлар (ИССАИ 10 - 99) ташкилий нуқтаи назардан (мустақиллик, шаффофлик ва жавобгарлик, ахлоқий меъёрлар ва сифат назорати) САИларнинг тўғри ишлаши ва касбий фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароитларни яратади ва САИнинг барча аудитларига қўлланилади.

Адабиётлар шарҳи.

Ўзбекистон Республикаси шароитида ҳам Халқаро стандартларга ўхшаш тарзда 2000 йилдан бошлаб ҳозирги кунга қадар аудиторлик фаолияти миллий стандартларини стандартлашда 10 та рақам (позиция) берилган бошлаган. Бундан қўшимча мақсадларда фойдаланиш, яъни ҳар бир стандартга 10 тагача субстандарт очиш мумкин.

Аудиторлик фаолиятининг миллий стандарти (АФМС) "Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг (2000 йил) 21-моддаси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мадаҳмасининг (2000 йил) 365- сонли "Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширишларининг аҳамиятини ошириш тўғрисида"ги Қарорининг 3- бандига асосан ишлаб чиқилган ва у Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга солиш элементи бўлиб ҳисобланади.

Ушбу стандартлар аудиторлик фаолиятининг Республикамиз ва халқаро амалиётида олинган далилларнинг етарлилик даражасини ва уларни тўплашга нисбатан қўйилган талабларни белгилайди.

Халқаро бухгалтерлар федерацияси (Нью-Йорк) томонидан Давлат сектори учун молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартлари ишлаб чиқилган (бундан кейин ДСБХХС). 2000 йилдан бошлаб «Бухгалтерларнинг халқаро федерацияси» «Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисобинининг халқаро стандартлари» ни нашр эттира бошлади.

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан қабул қилинган «Давлат молиясини бошқаришнинг ислоҳ қилиш дастури» да давлат секторида бухгалтерия ҳисобини «Давлат молияси статистикаси бўйича қўлланма 2001»га ва ҳисоблаш методи учун «Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари»га мувофиқ олиб боришга эришиш ислоҳнинг асосий мақсадларидан бири сифатида қаралган.

Бу стандартлар давлат сектори субъектлари томонидан умумий тайинлашга эга бўлган молиявий ҳисоботларни (давлат бошқарув органларининг индивидуал ҳисоботларини ёки давлат бошқарув органлари бўйича умумий ҳисоботни) тайёрлашда фойдаланиш учун ишлаб чиқилган.

Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари билан ҳозир «Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари бўйича бошқарув» шуғулланади. Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари хусусий сектор учун молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида ишлаб чиқилган.

Давлат сектори учун бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари (ДСБХХС) давлат секторида молиявий ҳисоботларни тузишда қўлланилиб, ундан фойдаланувчилар учун тегишли қарор қабул қилишига асос бўлиб хизмат қилади. МСФО бўйича бухгалтерия ҳисобини юритувчи ва молиявий ҳисоботларни тақдим этувчиларнинг мақсади молиявий бозорлар учун очиқлиги, инвестиция жалб қилиш имкониятлари, энг аввало ўз қимматли қоғозларини сотиш орқали ушбу имкониятлардан фойдаланишга қаратилган. МХХС қўмитасининг асосий вазифаси ушбу стандартларни Қимматли қоғозлар бўйича комиссия халқаро ташкилоти томонидан тан олиншига эришишдан иборатдир. Шу сабабли ушбу қўмита томонидан давлат секторида бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларини ишлаб чиқаришга қаратилган. Халқаро стандартларни ишлаб чиқишдан мақсад:

- Бухгалтерия ҳисобини молиявий, бошқарув ва солиқ ҳисобига бўлиниши; молиявий оқимларнинг шаффофлигини таъминлаш;
- Харажатлар калькуляцияси усуларини стандартлаштириш;
- Бюджет профицит (дефицит)ларига стандартлаштирилган ёндашув;
- Давлат капитал қўйилмалари ҳисоби ва мулклари ҳисобига умумий ёндашувни таъминлаш;
- Касбий фойдаланувчилар учун МХХС ва ДСБХХС асосий ҳисоб тамойиллари бир хиллигини таъминлаш.
- Хорижий муаллифлар аудитнинг даставвал ғарбда ҳам фақат бухгалтерия ҳужжатлари ва ҳисоботларини текшириш ва тасдиқлашдан иборат фаолият сифатида шаклланганлигини тан оладилар. Аудиторлар

асосан дастлабки ҳужжатларни, бухгалтерия ҳисоби регистрларини ҳамда улар асосида тузилган молиявий ҳисоботларни текширган ва тасдиқлаган (ёки тасдиқламаган). Масалан, Рой Додж (1992) «... аудиторлик фаолияти сўнгги 25 йилда уч эволюцион босқични босиб ўтган: биринчи – тасдиқловчи аудит; иккинчи – системали йўналтирилган аудит ва ниҳоят, сўнгги – учинчиси – рискка асосланган аудит. Сўнгги икки босқич биздан китобдан бош кўтариш ва диққат-эътиборни бизнеснинг ўзига қаратишни талаб қилади» деб таъкидлаган.

Тадқиқот методологияси.

Мазкур тадқиқот ишида аудитнинг халқаро стандартларидан фойдаланган ҳолда давлат секторида молиявий назоратни самарали амалга ошириш йўллари, кенг ёритилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Халқаро аудит стандартлари (ИСА) аудитнинг умумий тамойилларини ва ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектлар учун аудиторлик билан боғлиқ хизматларни кўрсатишни тартибга солади ва натижада улар давлат сектори субъектларининг аудитида қўлланилади.

Иқтисодиётнинг давлат сектори субъектларини аудиторлик текширувини ўтказишда аудитор ушбу субъектлар фаолиятига ва у олган топшириққа бевосита таъсир кўрсатадиган ҳар қандай қонунчилик ва бошқа меъёрий ҳужжатлар талабларини ҳисобга олиши керак.

Иқтисодиётнинг давлат сектори субъектларини аудитини ўтказиш вазифаси, қоида тариқасида, тижорат (хусусий) секторнинг субъектларини текширишдан кўра аниқроқ ва шу билан бирга текшириладиган жиҳатларнинг кенгроқ доирасини қамраб олади.

Иқтисодиётнинг давлат сектори ташкилотларининг бухгалтерия ҳисоби (молиявий) ҳисоботларидан, қоида тариқасида, қонун чиқарувчи ва тартибга солувчи органларнинг асосий фойдаланувчилари ҳисобланади. Бундан ташқари, ушбу баёноتلар нафақат иқтисодий қарорларни қабул қилиш учун ишлатилиши мумкин.

Аудитнинг турлари: Иқтисодиётнинг давлат сектори субъектларининг аудитини учта асосий аудит турларидан биттасига (ёки бир нечтасига) боғлаш мумкин:

молиявий аудит;

мувофиқликни текшириш; самарадорлик аудити.

ИССАИ томонидан тақдим этилган уч турдаги аудит доирасидаги аудит мавзуси қуйидаги элементлардан иборат:

молиявий аудитнинг субъекти молиявий ҳолат, фаолият, пул оқими ёки молиявий ҳисоботда аниқланадиган, ўлчанадиган ва тақдим этиладиган бошқа элементлардир. Текшириш предмети тўғрисидаги маълумотлар молиявий ҳисобот ҳужжатлари;

самарадорлик аудити мавзуси аниқ вазифалар билан белгиланади. Мавзу аниқ дастурлар, ташкилотлар, фондлар ёки муайян ҳаракатлар (уларнинг миқдорий натижалари ва молиявий оқибатлари билан бирга), мавжуд вазиятлар (шу

жумладан сабаблар ва оқибатлар), шунингдек, ушбу элементларнинг ҳар қандайига оид молиявий ёки молиявий маълумотлар бўлиши мумкин.

мувофиқлик аудити предмети аудит чегараси билан белгиланади. Бу фаолият, молиявий битимлар ёки маълумот бўлиши мумкин.

Давлат секторини текшириш жуда муҳимдир, чунки у қонун чиқарувчи ва назорат қилувчи органларга, мансабдор шахсларга ва кенг жамоатчиликка маълумот беради, шунингдек давлат сиёсати, дастурлари ёки бошқа ҳаракатларини бошқариш ва амалга оширишни мустақил ва объектив баҳолайди

Хулоса ва таклифлар.

Юқоридаги таърифларни таҳлил қилиб, хулоса қилган ҳолда, Мамлакатимизда чуқур ўзгаришлар, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг барча томонларини изчил ислоҳ этиш ва либераллаштириш, жамиятимизни демократик янгилаш ва модернизация қилиш жараёнлари жадал суръатлар билан ривожланиб бормоқда.

- Хориж тажрибасидан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси, Молия вазирлиги ва бюджетдан молиялаштириладиган вазирликлар, идоралар даражасида давлат секторида аудитнинг стандартларини ишлаб чиқиш;
- Давлат секторида аудитни ташкил қилиш бўйича хориж тажрибасини ўрганиш ва улардаги ижобий томонларини республикамиз амалиётида қўллаш;
- Республикаимизда давлат секторида босқичма –босқич аудитнинг халқаро стандартларига ўтиш масаласини ҳукумат даражасида ҳал этиш;
- Вазирликлар ва идораларда ташкил этилган молиявий назорат ва ички аудит хизматининг самарадорлигини ўрганиш асосида уни такомиллаштиришни таклиф этамиз;
- Вазирликлар ва идораларда ўтказилган молиявий назорат ва ташқи аудит натижалари бўйича қаттиқ чоралар кўриш;
- Мамлакатимизда табиий офатлар ва техноген ҳолатлар натижаларини бартараф этишга сарфланган маблағларни мақсадлилиги ҳамда самаралигини халқаро аудит компанияларини жалб қилган ҳолда аудитнинг халқаро стандартларини қўллаган ҳолда аудиторлик текширувларини ўтказишни тавсия қиламиз.

Адабиётлар /Литература/Reference:

1. Қарор ПҚ-3946 (2018) Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасида Аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори
2. Қажумов Б.Т. (2013) “Аудиторлик далилларини олишда танлаш усулларини

қуллаш” Бозор,пул ва кредит журнали №2/ 40-44 б

3. Қонун, 78-П (2000), Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири).

4. Қарор ПК-615 (2007), Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Аудиторлик ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш ҳамда улар кўрсатаётган хизматлар сифати учун жавобгарликни ошириш тўғрисида»ги қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг (2008) 2008 йил 2-июлдаги “Аудиторлик ташкилотларининг молиявий барқарорлигини ошириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида ПҚ-907-сонли Қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 12 майдаги “Аудиторлик ташкилотлари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштиришни таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 274-сонли қарори.

7. Аудит: учебник для СПО (2019) / Н. А. Казакова [и др.] ;

8. под общ. ред. Н. А. Казаковой. — М.: Издательство Юрайт. — 409 с.

9. Flint David (1988) Philosophy and Principles of Auditing / David Flint. - An Introduction, Houndmills et al, - 155 p.

10. Flint David (1988) Philosophy and Principles of Auditing / David Flint. - An Introduction, Houndmills et al, - 155 p.

11. Flint David (1988) Philosophy and Principles of Auditing / David Flint. - An Introduction, Houndmills et al, - 155 p.

12. Gronewold, (2006) U.TheProbative Value of Audit Evidence /U.Gronewold//Journal of Forensic Accounting. -№7(2). -P. 345-394.

13. ISA 500 (2012), «Audit Evidence».

14. ISA 505 (2012), «External Confirmations».

15. ISA 530 (2012), «Audit sampling»..

16. www.mf.uz Ўзбекистон Республикаси молия вазирлигининг электрон веб сайти

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

